

ПЪРВА ГЛАВА

Седемстотин и седемдесета (Аб урбе кондита)¹

„Съществува ли нещо по-жестоко от скитската зима?“

Неизреченият въпрос пропъди думите от върха на езика. Или може би просто си бе дал кратка почивка, за да си поеме въздух след диктуване, което бе продължило вече твърде дълго, а тази мисъл, дебнеща го от някъде зад потиснатите мълчания и, виждаща го с отпуснат гард на съзнанието, го бе пронизала като отровна стрела, изстреляна от лъка на незнаен варварин от отвъд Данубиус.

„Разбира се, че съществува, но не ми се иска да разбера.“ И така уби още в зародиш нещо, което би могло да се превърне в една от елегите, окъпани в сълзи, които не бе преставал да пише и да изпраща в Рим, още от първия миг, когато бе стъпил на Евксинския бряг². Бе съчинявал и изпращал епистоли в стихове, дори след като бе загубил всяка надежда да бъде призован отново в отечеството си. Но сега не искаше да се остави да го отнесат спомените, сълзите, тъгата... Бе започнал нов живот.

Всъщност, се самозалъгваше! Всичко бе само, за да отклони мисълта си от факта, че бе изгонен от отечеството си и изпратен... тук! Бе научил и знаеше отдавна, че съществуват още по-жестоки

¹ От основаването на града [Рим] (лат.). Този превод от латински, както и всички други в настоящата книга, са превод на бележките под линия, дадени в оригиналния текст от румънския автор. – Б. пр.

² Черноморския бряг – Б. пр.

неща от скитската зима. По всяко време би се изправил срещу хиляди пъти по-ужасни стихии, но поне да беше вкъщи. Вкъщи... Изтъркана дума... Да! Има много по-жестоки неща! Различна е само перспективата за тях. Що се отнася до него, образът на центуриона, който му връчва императорския декрет, във вилата на Месалинус Кота³, бе несравнимо по-унищожителен от всички зимни виелици в Томис⁴. По-точно, осемте зими, прекарани тук, щяха да му са напълно непознати, ако в живота му не бе влязъл тогава, точно там, точно онзи центурион...

Отлепи лактите си от масата, отпусчайки се на облегалката на стола, за да си изправи гърба, приятен жест, но който предизвика и болка в него. Почувства как гръбначният му стълб изпраща от благодарност. Червеникавата светлина, която разпръскваше огънят от огнището, пораждаше движещи се сенки в ъглите на малкия *андрон*⁵ в скромното му жилище. Бе топло в стаята. Усещаше се особен уют, който можеш да оцениш истински само в тежка зима, когато си вътре и се чувстваш някак защитен като в пашкул. Приличаше на жива капсула наред замръзнало море, сърце, което упорстваше с ударите си в тяло на мъртвец, подобно на войник, който не знае, че е единственият оцелял от своя легион и в следствие на това, продължава да се бори против армия от противници. И те си играят с него като котарак с ранена

³ Марк Аврелий Кота Максимус Месалинус (1 в. пр. Хр. – 1 в. сл. Хр.), римски сенатор, близък приятел и покровител на Овидий. – Б. пр.

⁴ Старинно наименование на Констанца, Румъния, където е бил заточен Овидий. Понастоящем, той е и символът на града, повод за гордост на всички жители на Констанца. – Б. пр.

⁵ Стая предназначена само за мъже (гр.) – Б. пр.

мишка... Трагичен образ на войник пред неумолимата съдба, но и забавен със своята неадекватност по стечение на обстоятелствата.

От другата страна на зида чуваше старата Зиа да си намира още работа в кухнята, въпреки късния час. Пред него, на същата маса, послушен, несмеещ да повдигне погледа си от восъчната плочка, със *стилуса*⁶ в пръстите на дясната си ръка, в очакване на продължението на диктувания текст, младият Даманаис... Запалената свещ в свещника, поставен от лявата му страна, разкриваше красиво очертания му контур, който обаче не можеше да скрие обещанието за една чиста откровена грубоватост на характера, който всички от рода му придобиваха с възрастта си. Млад представител на даките, късо подстриган по императорската мода, лице в лице със своя господар, Римски поет и кавалер в стаичка на края на света... Толкова близо, но и толкова далеко! И те двамата, и края на света...

Даде си още няколко мига в съзерцаване на напрегнатия млад човек. Във всеки случай, нямаше повече кеф да диктува. Идеята бе отлетяла... А бе станало и късно. Да го изпрати вкъщи в такова време, сърце не му даваше. Би му заръчал да отиде в стаята за гости и да спи там, не и преди да мине през кухнята и да поиска от Зиа нещо по-така за душата, вероятно остатъците от вечерята, някоя сушена риба, хляб и малко *кукеон*⁷, подсладен с мед.

Навън природната стихия се носеше опустошително по улиците на Томис, стенойки на кръстовищата и риейки с нокти по пантите на вратите. Снегът бе вече дълбоко замръзнал и не се

⁶ Инструмент за писане от птиче перо (лат.) – Б. пр.

⁷ Напитка, която, според рецептата, би могла да има консистенцията на полувтвърдена храна, специфична за античната гръцка кухня. – Б. пр.

трупаше на преспи, което сякаш вбесяваше още повече бурята, а безпомощната ѝ мъка се преобразяваше нерядко във вой на адски звяр, който би накарал самият Цербер да потрепери от страх.

Канеше се да уведоми много по-припрения си другар, че сесията бе приключила, когато чу нещо... Нещо друго! Това нещо друго бе навън и бе предизвикало този звук. И трябва наистина да е било „нещо друго“, понеже вятърът не бе преставал и за миг протяжната си тъжна песен, докато другото нещо се бе чуло сякаш над зимната виелица. Бе прозвучало като гарван, но не точно... Сякаш бе по-протяжно, по-дълбоко, по-отсечено... Уплаши се при мисълта, че скитската нощ може да роди чудовища в състояние да се опълчат срещу такава стихия, нещо повече, да се появят лично в такава...

– Чу ли? – попита той, напрягайки слуха си.

Младежът се осмели да си отдъхне. Сякаш едва бе изчакал този знак, че да се отпусне. Бе му ясно, че диктуването бе приключило и вероятно дори се радваше, че господарят му бе приключил със словесния маратон. Постави внимателно *стилуса* на масата и изпука уморените си пръсти.

– Не – отвърна Даманаис, поглеждайки въпросително към стареца, който седеше от другата страна на масата. – Какво да чуя?

В гласа му се долавяше остатъчно доказателство, сякаш бе с пилешки мозък, тъй като всъщност нищо не се бе случило, а старецът, вероятно заради възрастта си или от умората, бе станал жертва на изоставящия го слух. И младежът нагласи тона си с леко повдигане на раменете, после се отпусна на облегалката на стола,

загръщайки се с вълнения си сюртук въпреки приятната температура в стаята.

Но Овидий, намръщен, сякаш превърнал се целият в ухо, се опитваше непрекъснато да улови нов подобен звук, като дебненето му продължи още няколко минути, но без никакъв резултат. Въздъхна. Прокара уморено ръка над лицето си, оставяйки после ръката си да падне и да увисне покрай краката на стола.

– Сторило ми се е – призна си поетът с притихнал глас. – Сякаш бе грачене, но... някак различно...

– Гаргите не излизат по това време – отвърна младежът.

– Мда... Така е...

– Уморен сте, ерус⁸. Искате ли да кажа на Зиа да Ви приготви завивките?

Овидий се надигна с трудност.

– Не си прави труда, млади мой приятелю. Вероятно вече го е направила. По-добре да я помолиш да ти приготви на теб леглото, понеже ще спиш тази нощ в стаята за гости. Ако дори гаргите не излизат в такава стихия, не виждам защо и ти да го правиш.

Момъкът се усмихна с признателност. Искрено ценеше господаря си. Преди повече от четири години, почти пет, когато му бе станал ученик и помощник вкъщи, му се бе сторило, че римлянинът бе единствено своеволен и надут. Злите езици

⁸ Стопанин на къщата (лат.) – Б. пр.

говореха, че отвъд привидното екзотичната гордост, която демонстрираше, поетът кавалер, прогонен точно тук, на края на света, не е друго, а изкусна змия, която реди подобаващите думи, целящи да подведе императора да го повика обратно в Италия. Най-злите усти от града стигаха и по-далеч в очернянето си, намеквайки, че поетът, за да забрави за обидата си, причинена от искреното и непроменливо мълчание, с което господарят на света отвръщаше на писмата му, бе придобил навика да потапя огорчението си (цялото си огорчение!) в незнайно кое дупенце на ефеб⁹...

Отвъд всички сплетни и лоши думи, адресирани до римлянина, и които бяха истинска наслада за махленските седенки, трябва да се каже, че Зоурданос, таткото на момчето, орач, който бе успял, чрез упорита и тежка работа да задели някакви средства, въпреки дребните зарове, съвсем дребни наистина, които съдбата сякаш бе хвърлила за него, не бе надал ухо за лошите брътвежи и лека-полека, от човек на човек, бе стигнал и до големия заточеник, молейки го да приеме и първородния си, за да го научи на четмо и писмо, като в замяна следваше младежът да му служи вярно. По това време, Овидий бе загубил Криспус, крепостника си, във всеки случай, единственият, който го бе придружил до Томис. Бе убит по време на една от атаките на даките от лявата страна на Данубиус. И всъщност му се бе сторило правилно: даките му бяха оставили Криспус, пак даките му предлагаха Даманаис.

С времето момъкът бе разбрал, че надутостта на римлянина бе, по същество, фасада, но отвъд нея не се криеше подла змия или

⁹ Юноша с изключителна красота в Древна Гърция – Б. пр.

страхливец, доказателство, че поетът кавалер не отстъпваше от страхливост. Дори нямаше нужда от такова нещо. Бе интелигентен тип, търпелив, култивиран, обожаван от музите. А той щеше да се окаже добър ученик. Бе схванал изкуството на писането и четенето с явна лекота. В скрина на поета бе намерил цилиндри от папирусни свитъци, почистени с пемза, които изглежда съдържаха цялата красота, мъдрост и сила, на които бяха способни думите. Така се бе запознал с Тибулус и неговата Делия, бе се оставил да бъде обучаван в хекзаметричния стих на Хорацио и пак там бе открил големите и вечни: Антимакус от Колофон, Калимакус от Сирена, несравнимия Хезиод, на когото поетите дължаха занаята си, големия Омир, Ксенофон, Софокъл, Херодот и още много други. Сред книгите им бе познал народи, за които иначе дори нямаше да чуе, бе посетил чудни места; бе пътувал със самия Александър по безкрайните пътища на необятната Азия, бе се бил рамо до рамо с Леонид на Термопилите и се бе завърнал в Елада заедно с десетте хиляди.

Бе намерил огромно удоволствие в четенето и дори в писането, особено под диктовка, още повече, че така, усъвършенствайки краснописа си, се бе превърнал в ръката, с която Овидий пишеше стиховете си. И съзнаваше до известна степен, че участваше в реализирането на толкова велики и непреходни произведения, както и тези, излезли изпод перото на господаря му.

Що се отнася до цифрите, тях нуждата го подтикна да ги разгадае, понеже бе негово задължение да прави покупки за римлянина и макар че на същия пари не му липсваха, се оказваше много пресметлив в харчовите, без да бъде стиснат. Бе своеобразен начин да се предпазва от нечестни търговци.

Сега, след толкова изминало време, виждайки Овидий в онази сурова зимна нощ, как се отправя, с несигурните стъпки на старец, към топлината на огъня от камината, Даманаис почувства, че му потреперва брадичката като да заплаче. Испита дълбока признателност пред един чужденец, който, чрез преподаденото от него, му бе разкрил неподозирани хоризонти. Не бе повече само синът на един орач. Можеше да каже за себе си: „Ето ме! Аз съм ученикът на самия Публий Овидиус Насо, един от най-големите поети на света!“ И се чувстваше избраник на съдбата.

На Овидий не му бяха убягнали това малко трепване и проблясване в очите. Отвърна му със същата топлина, със същата усмивка на благопристоен дядо:

– Върви си, дете! Почини си!

... И му проговори на езика на даките.

Тогава се чуха удари по портата и двамата си размениха погледи, в които се четеше недоумение. Кой да бъде? Римлянинът приглади дългата си вълнена туника и работни панталони по модела на даките, които със сигурност, преди десет – петнадесет години, щеше да отхвърли като варварски парцали, недостойни да докосват царствената му кожа, наметна на рамото си един *химатион*¹⁰, скроен по модата на гърците, настани се отново на масата, като зае почтителна позиция, готов да приеме нощния гост, докато момчето, познаващо задълженията си, отиде да види кой можеше да бъде.

¹⁰ Дреха, носена в Древна Гърция – Б. пр.

Даманаис се върна бързо.

– Пътник е, ерус. Вероятно се е изгубил. Смирено моли за подслон.

Без да изостави нагласата си (тази горда нагласа на римлянин, понеже римлянинът е такъв дори и в най-миризливата тоалетна!), Овидий не премисли отговора си.

– Страховита буря е навън! Покани го! Кажи на Зиа, ако не си е легнала, да донесе парче козе мляко и малко хляб, а ако вече е заспала, те моля да се погрижиш ти...

– Разбрах.

Момчето понечи да тръгне, но Овидий го спря.

– Да, ерус.

– Струва ми се, че ще пренощуваш в кухнята до печката...

– Както заръчаш...

Излезе, само за да се върне отново няколко мига по-късно, придружен от чужденец, целият навлечен в катове кожи, побелял от сняг от глава до пети. Човекът се отърси и после свали гуглата си зад врата. Сурово лице, което изглеждаше тъжно от къса брада, стоманеносиви очи, никаква следа от умора, макар и новодошлият да е трябвало да преодолее виелицата, студа, зимата и мрака, за да стигне до него. Всички тези неща означаваха само едно: човекът бе толкова свикнал с усилието на прага на изтощението, че можеше да е единствено ветеран, кален в много тежки кампании. Войник във всеки случай, без значение под кое знаме бе воювал. На

гърлото на поета заседна тежка бучка, но запази достолепната си осанка и непоколебимата си позиция. Би казал, че не е прогонен от родината си, а сенатор, носещ римска тога. Не разпознаваше чужденеца. Но го чакаше. Сякаш дългите осем години изгнание в Томис го бяха подготвили за точно тази среща...

Нагласи гласа си по-скоро за да овладее треперенето си, после направи широк жест с ръка:

– Бъди добре дошъл в скромното ми жилище! Моля те, седни!

Посочи на човека стола, от който се бе надигнал Даманаис, а същият се настани, оставяйки да се свлече около му тежката кожена шуба. Младежът я взе от земята. Сега я държеше в ръце, очаквайки заръки. По поведението си, човекът не изглеждаше да е местен, но не и от някакво конкретно място. Изглеждаше да е от неизвестно къде: боне, килнато назад, с лек изглед на фригиец (вероятно взето от друг със значително по-малка глава), кожен нагръдник с много каиши и повече от сигурно, с много скрити вътрешни отделения, носещ отдалеч, ведно с ризницата си, дебела туника отдолу от вълна с дълги ръкави, като на планинарите, пристегнатата в тялото, римски колан косо по диагонал на гърдите, от който виси дървена тока, обкована с метал, специфична за легионите, в които е трябвало да стои един *гладиус*¹¹, но която бе гола (?), широк пояс, украсен сякаш бе скитски, а на краката, над панталоните, нещо между кожени *калигае*¹² с дебела подметка и опинци на даките.

¹¹ Римска сабя – Б. пр.

¹² Римски навуща – Б. пр.

– Благодаря ти, гражданино Насо, че ме прие в къщата си – отвърна му човекът, подбирайки думите си с леко привеждане на главата.

Нещо в гласа му и фактът, че се бе обърнал към него по име, даде основание на Овидий да си помисли, че чужденецът бе дългоочакваният. Бе го заговорил на латински. По акцента можеше да бъде някъде от северната част на полуострова, вероятно от Инсубрия¹³.

Даманаис потрепери. Разбирайки какво следва и в нежеланието си да излага младежа на показ, старият поет се опитваше да изпрати навън ученика си:

– Дете мое, моля те, донеси нещо за душата, както те помолих.

Момчето понечи да изпълни заповедта, но чужденецът, с видимо благ жест, при все със същата суровост в гласа си, го спря:

– Детето може да остане.

Имаше нещо доста категорично в думите му, иначе изречени притеснително спокойно. Сякаш не се бе обърнал към някого конкретно и въпреки това, бе невъзможно да не се подчиниш. Даманаис се вкамени напред жеста.

– Чужденецо – поде отново Овидий – каквото имаме да разрешаваме, засяга само нас.

¹³ Древна област в Римската империя около днешен Милано. – Б. пр.

След няколко момента на преценка, новодошлият кимна в знак на съгласие, а амфитрионът се възползва, натоварвайки младежа с възможно повече задачи за вършене, колкото да го държи надалеко.

– Отивай, Даманаис! И виж дали Зиа спи! Не забравяй да се погрижиш за огъня в стаята за гости! Да е топло!

Младежът излезе, не и преди да остави тежката кожа на пода до вратата, жест, който чужденецът изглежда с ъгълчето на окото. Останали само те двамата в стаята, поетът и пътникът си споделиха няколко мига на напрегнато мълчание. Първият се насилваше да запази гордото си поведение на добре установен римлянин, а другият запазваше правото си да изучава домакина в опит да намери подходяща пролука в маската на стареца пред себе си. И бе убеден, че пред него се намираще маска!

В крайна сметка, поетът разчупи мълчанието:

– Очаквах те.

... И тогава сякаш и другият се отпусна малко, като че ли словата, които чу, бяха улеснили някак мисията му.

– Тогава знаеш защо съм тук.

– Признавам, че бих желал да можеше да дойдеш с друга задача. Но предполагам, че и тази е добра...

Новодошлият кимна с глава в знак на съгласие, сетне сякаш тъкмо бе открил стаята, в която бе влязъл и я обходи с поглед, отбелязвайки всеки детайл: рафтовете, скриновете, двете канапета, запалената камина, долапа... Надигна се и пристъпи с

явно безгрижие покрай масата, преминавайки и покрай стола на домакина, като „безгрижието“ му го доведе направо до скрина с папируските свитъци, но не до онзи до огнището, който бе местообитанието на класиците, а до другия, по-малкия, до леглото, където обичайно извършваше своята сиеста стопанинът на къщата. Там се намираха по-малко книги, но се виждаше, че са нови. Бяха тези, още неизпратените в Рим.

Неизменно отнесен, нощният пътник избра една наслуки:

– Императорът...

Но Овидий го прекъсна, като се престори на изненадан:

– Ааа! Императорът... Какво прави добрият Тиберий? Праща ми много здраве? Дълъг живот?

Другият се усмихна, без да повдига погледа си от свитъка:

– Хм! Да си помислиш, че такъв като „добрия“ Тиберий, както казваш ти, би могъл да ти изпрати пожелания за здраве и дълголетие чрез такъв като мен, означава да си луд, или да не ти пука.

– И двата варианта са правилни. Да кажем, че съм си загубил акъла в очакване на призовката обратно и че в настоящия момент нямам нищо повече за губене.

Новодошлият изпуктя иронично, посочвайки към разтворения папирус:

– Пфу! Рибен трактат?

– Очакваше нещо по-... подривно? – каза Насо, показвайки най-невинното си изражение, на което бе способен.

– Такива са слуховете: че готвиш наистина възпламенителен материал. Но гледай какво пише тук!

И непознатият, отдалечавайки леко очите си от дребното подредено писмо на младия дак, за да може да прочете по-добре, започна с прочита, прекалявайки леко с ударенията, сякаш не се намираше в скромна обител, а на трибуна, а около му се намираха стотици слушатели:

– «*Accepit mundus legem: dedit arma per omnes admonuitque sui: vitulus sic namque minatur, qui nondum gerit in tenera iam cornua fronte; sic dammae fugiunt, pugnant virtute leones et morsu canis et caudae sic scorpius ictu, concussisque levis pennis sic evolat ales.*»¹⁴ На мен ми се струва достатъчно подривно.

Поетът повдигна рамене с безразличие:

– Щом казваш...

Гостът се намръщи:

¹⁴ Хората приеха закон. На всяко създание му се дадоха оръжия и си спомни така кой кой е: понеже по този начин и теленцето може да се превърне в заплаха, макар и да не носи рога на младото си чело; все така бяга козелът, лъвът се бие с храбростта си, кучето със захапката, скорпионът с ужилването от иглата в опашката си, а леката птица отлита с пърхането на крилете си.“ (Овидий, Халиеутика, 1-6) (лат.) – Б. пр.

– Оръжията на създанията от текста разбрах кои са. Но кое е твоето?

– Словото!

– Аха... Оръжие с две остриета...

– Достатъчно мощно оръжие – допълни го поетът.

Човекът постави на място свитъка с почти религиозно внимание, после се върна обратно до Овидий, който се надигна от стола в очакване. Както бе и предполагал, нагръдникът на госта съдържаше много тайни отделения. Без да бърза или да прикрива намерението си, непознатият започна да разгръща настрани многото каиши, без да разкрие обаче ризницата си. Отнякъде, от дълбоките части на нагръдника си, извади римска сабя, загърната в платно. Схвана защо бе гола токата: по това време *глаудиусът* щеше да замръзне в нея. А ако го бе нападнал някой през нощта? Едва тогава видя, захваната на гърба му, между пояса и туниката, дакийска *сика*¹⁵. Бивайки по-малка, тя заемаше по-удобно за ръката място, без риска да замръзне, окачена на една изложена на атмосферните влияния тока. Тогава за какво искаше непременно да използва *глаудиуса*? Вероятно като декларация...

Да, декларация трябва да беше! А Овидий, разбирайки смисъла ѝ, замислено кимна с глава, което не убягна на другия, който надигна веднага за миг очи към него, като сметна без думи, че си е помислил правилно, сетне се зае за работа и разопакова сабята, постави я на масата и закопча обратно каишите на нагръдника тактично, без да се притеснява, че старецът можеше да

¹⁵ Извита кама на даките. – Б. пр.

се опита да грабне незабелязано оръжието му и да го използва против него. Всеки знаеше много добре ролята си в съответната сцена, за да храни такива неоснователни мисли...

Приключвайки задачата си, пътникът посочи към сабята на масата:

– Това е моето оръжие.

Повдигна я и я претегли в ръка с възхищение. Погледна стареца, сякаш му бе споделил, че, за разлика от думата, тя е много по-надеждна, бидейки няма. Дойде зад гърба му с острието готово за промушване:

– Няма да се мъчиш много – обеща новодошлият. – Професионалист съм.

– Чакай! – възпря го Насо. – Искам да гледам в очите ти, когато ще го направиш.

– Имай ми доверие! – каза му човекът с почти приятелски тон. – Не си първият, когото убивам. Обичайно благородниците предпочитат да не виждат палача си в действие.

– Аз не съм благородник – настоя изгнаникът. – Аз съм част от кавалерския орден. И в крайна сметка... – засмя се горчиво – са ме пробождали толкова пъти в гърба, особено фалшиви приятели, че ми се сбръчка кожата и се страхувам да не стане така, че да се отплесне някак сабята ти и да се нараниш.

Убиецът го потупа с възхищение с дланта си по рамото и застана пред него, усмихвайки му се искрено:

– Казаха ми, че си човек, чиито думи съдържат двойни смисли и наистина е така. От друга страна, на мен ми се плаща и съм изпратен с недвусмислена цел, а ти знаеш това.

После се погледнаха един друг в очи, както бе и последното желание на Насо. Погледнаха се от много близо. А когато непознатият извади окървавеното острие от гърдта на стареца и подпря тялото на същия, което се готвеше да се прости с живота, докато го постави обратно на стола, можа да прочете в очите на умиращия нещо, което му бе познато. Не бе опростен, не бе призован отново в отечеството, но поне му бе приключило изгнанието.

Изглежда нищо не можеше да обезпокои пътника. Бавно, сякаш нищо особено не се бе случило, избърса острието си в *химатиона* на вече мъртвия поет, загърна го в парче платно с добросъвестността на добрия занаятчия, който цени и запазва инструмента, който го храни, скри го отново в потайностите на нагръдника си и, преди да наметне отново на раменете си шубата, взе със себе си няколко свитъка, които Овидий още не бе успял да изпрати към урбанистичния център на седемте хълма. В крайна сметка излезе, изгубвайки се в развилнялата се стихия.

Някъде през нощта, изграване на врана, но много по-гърлено, по-продължително и по-остро, над воя на бурята...